

УДК 346.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.2.6>

САМОРЕГУЛЮВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ТОЧКИ ДОТИКУ

Сошников А.О.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»
ORCID: 0000-0003-4998-9713,
e-mail: antonsoshnikov@gmail.com*

Сошников А.О. Саморегулювання та соціально відповідальне господарювання: точки дотику.

Бізнес-середовище досить швидко змінюється. Практика дотримання засад соціально відповідального господарювання з кожним роком стає все більш розповсюдженою (кількість компаній, що поділяють та реалізують відповідні практики стрімко збільшується). Безумовно, окрім зміни світоглядного сприйняття власниками бізнесу та менеджментом компаній, цьому також сприяють зовнішні фактори, зокрема й окремі надзвичайні події. Бізнес демонструє спроможність до саморегулювання своєї діяльності та необхідність подальшого галузевого об'єднання.

Стаття направлена на дослідження взаємозв'язку саморегулювання та соціально відповідального господарювання.

Проаналізовано специфіку діяльності саморегулювальних організацій, які є класичним проявом саморегулювання.

Проаналізовано положення Меморандуму про наміри щодо створення сприятливого середовища, розвитку добросовісної конкуренції на ринку нафтопродуктів України та задоволення потреб споживачів на період карантину та обмежень; Меморандуму про забезпечення стабільної роботи в Україні ланцюга постачання продукції харчування в умовах воєнного стану; Меморандуму щодо банківського кредитування проєктів з відновлення енергетичної інфраструктури. Обґрунтовано, що меморандуми (декларації) учасників ринку є однією з форм саморегулювання, які закріплюють додаткові зобов'язання та/чи нові правила поведінки.

Також розглянуто саморегулюючі локальні акти суб'єктів господарювання (декларації доброчесності, правила перевірки контрагентів, етичні кодекси тощо), які також є частиною концепції саморегулювання.

Надано класифікацію саморегулювання в контексті соціально відповідального господарювання.

Під час дослідження було обґрунтовано, що саморегулювання є одним з принципів соціально відповідального господарювання. Відзначено, що спроможність бізнесу до саморегулювання можуть демонструвати тільки компанії, які дотримуються високих стандартів соціально відповідальної поведінки.

Також відзначено, що одним з ключових елементів соціально відповідальної поведінки бізнесу виступає ініціативність.

Ключові слова: бізнес, суб'єкти господарювання, ініціативність, саморегулювання, соціально відповідальне господарювання, саморегулювальні організації, меморандум, належна обачність (due diligence), комплаєнс.

Soshnikov A.O. Self-regulation and socially responsible business: points of contact.

The business environment is changing rapidly. The practice of adhering to the principles of socially responsible business is becoming more widespread every year (the number of companies that share and implement such practices is growing rapidly). Of course, in addition to changes in the worldview

of business owners and management, external factors, including certain extraordinary events, also contribute to this. Businesses demonstrate the ability to self-regulate their activities and the need for further sectoral unification.

The article aims to study the relationship between self-regulation and socially responsible business.

The author analyses the specifics of the activities of self-regulatory organisations, which are a classic manifestation of self-regulation.

The article analyses the provisions of the Memorandum of Intent to create a favourable environment, develop fair competition in the Ukrainian petroleum products market and meet consumer needs for the period of quarantine and restrictions; the Memorandum on ensuring stable operation of the food supply chain in Ukraine under martial law; and the Memorandum on bank lending for energy infrastructure rehabilitation projects. It is substantiated that memoranda (declarations) of market participants are one of the forms of self-regulation that set out additional obligations and/or new rules of conduct.

The author also considers self-regulatory local acts of business entities (declarations of integrity, rules for verification of counterparties, codes of ethics, etc.), which are also part of the concept of self-regulation.

The author provides a classification of self-regulation in the context of socially responsible business.

The study proves that self-regulation is one of the principles of socially responsible management. It is noted that only companies that adhere to high standards of socially responsible behaviour can demonstrate the ability of business to self-regulate.

It is also noted that initiative is one of the key elements of socially responsible business behaviour.

Key words: business, business entities, initiative, self-regulation, socially responsible business, self-regulatory organisations, memorandum, due diligence, compliance.

Постановка проблеми. З кожним роком все більше суб'єктів господарювання не тільки проголошують (декларують) політику соціально відповідального господарювання, але і дотримуються відповідних принципів на практиці. Окрім зміни світогляду власників бізнесів (акціонерів, учасників) та управлінської вертикалі компанії, безумовно цьому також сприяють зовнішні фактори, з початку виклики, пов'язані з окупацією наших східних територій у 2014 році (окремі території Донецької та Луганської областей), поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), яка стала справжнім викликом для всього українського суспільства, а вже з 2022 року – наслідки неспровокованого повномасштабного вторгнення російської федерації. Бізнес-середовище почало досить швидко змінюватися, не тільки внутрішньо, але і зовнішньо. Бізнес починає відчувати спроможність до саморегулювання, особливо, коли держава не встигає оперативно реагувати на окремі події чи відносини.

Стан опрацювання. Інститут саморегулювання досить активно досліджувався в науковій літературі. Про це свідчать чисельні праці наступних науковців: О. Бакалінської, О. Зельдіної, В. Кочина, Т. Сердюк, Н. Філатової та інших. Досить суттєвий поступ у дослідженні саморегулювання, як інституту зроблено О. Гончаренко. Водночас більшість вітчизняних дослідників розглядають саморегулювання бізнесу через призму функціонування саморегулювальних організацій і тільки частина авторів, хоч і опосередковано розглядають саморегулювання через засади соціально відповідального господарювання. Своєю чергою, саморегулювання бізнесу через призму соціально відповідальної поведінки не було предметом комплексного розгляду.

Метою статті дослідити взаємозв'язок саморегулювання та соціально відповідального господарювання.

Виклад основного матеріалу. Загальна канва реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні визначена відповідною Концепцією, яка діє до 2030 року. Концепцією визначено, що розвиток соціально відповідального бізнесу є добровільною діяльністю суб'єктів господарської діяльності, спрямованою на дотримання високих стандартів операційної та виробничої діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; створення довіри між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу та показників прибутковості у довгостроковому періоді [1]. Окремі дослідники розглядають корпоративну соціальну відповідальність як приватно-саморегулюючу систему, оскільки для неї характерна саморегульованість. Водночас вони підкреслюють, що саморегульованість не можна ототожнювати з іншими формами регулювання (наприклад, стандартами професійної діяльності, які притаманні галузевому саморегулюванню [2].

На міжнародному рівні, а саме Керівними принципами Організації економічної співпраці та розвитку для багатонаціональних підприємств проголошено, що компаніям необхідно розвивати і застосовувати, як ефективну практику саморегулювання, так і системи управління, які сприятимуть зокрема забезпеченню взаємної довіри між корпораціями та суспільством, в рамках якого вони здійснюють свою діяльність [3].

Засади для розвитку саморегулювання в Україні були закладені ще при прийнятті Господарського кодексу України. Так, статтею 5 було встановлено, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів.

Представники академічної спільноти та експертного середовища досить високо оцінюють роль саморегулювання у розвитку підприємництва. Окремі вчені-економісти досить слушно наголошують, що класична модель саморегулювання значно більше відповідає цілям соціальної справедливості та є більш соціально відповідальною [4]. Представники юридичної науки також підтримують зазначений підхід. Так, О. Бакалінська справедливо зазначає, що саме саморегулювання господарської діяльності є одним з ключових джерел формування чесних звичаїв у господарській діяльності [5], елементом добросовісної поведінки та створення соціально відповідального бізнес-середовища. О. Гончаренко визнає, що саморегулювання дозволяє підвищити відповідальність у певній сфері, рівень надання послуг, якості товарів та сприяє подальшому уникненню проявів недобросовісності, нечесності у підприємницькій діяльності [6]. В. Махінчук підкреслює, що саме через саморегулювання досягаються конкурентні переваги через демонстрацію дотримання більш високим стандартам [7, с. 180]. Дійсно досить важко переоцінити значення саморегулювання у розвитку сучасного бізнесу, зокрема побудованого на засадах соціально відповідальної поведінки.

Дослідники пропонують розглядати саморегулювання не тільки як більш гнучкий вид регулювання відповідних господарських відносин, але і спосіб його осучаснення та модернізації, оскільки саморегулювання дозволяє знайти нові підходи впливу, які можуть бути досить ефективними [8]. Підтримуючи дану позицію необхідно констатувати, що саморегулювання набуває особливого значення в сучасних умовах (невизначеності та додаткових загроз), дає змогу досить швидко реагувати на різні виклики, як проблеми в конкретній галузі (наприклад, в банківській сфері, коли у 2022 році громадяни та бізнес почали масово виводити кошти зі своїх банківських рахунків, тим самим створюючи загрози для стійкості фінансової системи України тощо), та як реакцію на події (наприклад, поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), повномасштабне вторгнення російської федерації тощо).

В. Добровольська характеризуючи саморегулювання в підприємницькій сфері доходить до висновку, що це є «регулюванням певних ринків і сфер підприємницької діяльності самими її учасниками, без втручання держави». Саме саморегулювання дозволяє встановити єдині правила для учасників визначеного сегмента ринку, використовуючи різний інструментарій, від механізмів вирішення конфліктів між учасниками ринку, що визначаються учасниками ринку до застосування санкції за порушення цих правил [9, с. 69].

Окремі автори визнають саморегулювання господарської діяльності (через саморегулювні організації) ефективною формою соціального регулювання економічних відносин, оскільки воно здійснюється без жорсткого державного втручання безпосередньо суб'єктами розробки та реалізації правил, які зацікавлені в результаті досягнення поставленої перед ними самими мети та активно діють, застосовуючи засоби, притаманні саморегулюванню [10]. О. Бакалінська зазначає, що метою створення саморегулювних організацій є підтримка конкурентних засад розвитку економіки в Україні, розвиток і захист економічної конкуренції, просування ідей добросовісності, розумності і справедливості в усіх сферах суспільного життя [11].

На законодавчому рівні дано визначення саморегулювних організацій, наприклад, у сфері архітектурної діяльності. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV це неприбуткові добровільні об'єднання фізичних та юридичних осіб за відповідним напрямом підприємницької чи професійної діяльності, які в установленому порядку набули відповідного статусу [12].

В. Кочин підкреслює, що «саморегулювання є способом упорядкування суспільних відносин між юридично рівними суб'єктами на основі самостійного визначення їх взаємних прав та обов'язків, що формується у відповідному правочині або шляхом створення норм та правил пове-

дінки спеціально створеними організаціями (регуляторами), які визнаються та використовуються їх учасниками (членами)» [13].

Погоджуючись з авторськими концептами необхідно відзначити, що саморегулювання більшістю цих авторів розглядається саме через створення та діяльність саморегулювних організацій за галузевим спрямуванням, хоча на наш погляд, загальна концепція саморегулювання бізнесу є більш ширшою.

Необхідно відзначити, що здебільшого саморегулювання розвивається за галузевим принципом. В Україні діють, як саморегулювні організації (наприклад, Національна асоціація страховиків України), так і організації, що об'єднують компанії за галузевою спрямованістю (наприклад, Асоціація українських банків). Для цих організацій, окрім індивідуального членства, також характерно колективне членство. Окрім, основної своєї функції представництва інтересів своїх членів, для значної частини цих компаній характерно також дотримання високих стандартів соціальної відповідальної поведінки. Об'єднання зусиль (згуртованість) може демонструвати тільки бізнес, який має цінності, який усвідомлює не тільки свій вплив, але і інших представників галузі.

Саморегулювні організації приймають стандарти професійної діяльності, які обов'язкові до членів організації. Але на практиці бувають випадки, коли відповідні стандарти приймають не саморегулювні організації. Так, наприклад Конфедерацією будівельників України, за власної ініціативи було розроблено та прийнято цілий ряд стандартів, які мають обов'язковий характер для всіх членів організації: Стандарт професійної діяльності № 1/2015 «Вимоги до членів Конфедерації будівельників України та до якості виконуваних (надаваних) ними робіт (послуг)» [14]; Стандарт професійної діяльності № 2/2015 «Контроль за дотриманням членами Конфедерації будівельників України стандартів професійної діяльності» [15]; Стандарт професійної діяльності № 3/2016 «Механізм відшкодування збитків, завданих споживачам при виконанні будівельно-монтажних робіт неналежної якості членами Конфедерації будівельників України» [16]. Так, планувалось, що надалі Конфедерація будівельників України набуде відповідного статусу саморегулювної організації, але так і не набула статусу, але відповідні стандарти саме як правила поведінки є обов'язковими для дійсних членів організації. Необхідно звернути увагу, що у відповідних документах встановлені додаткові та/або вищі вимоги до якості виконуваних (надаваних) членами Конфедерації будівельників України робіт (послуг), порівняно із вимогами, визначеними нормативно-правовими актами, будівельними нормами, державними стандартами та правилами.

Окрім саморегулювання в класичному розумінні, коли йде мова про діяльність саморегулювних організацій, однією з форм саморегулювання можна назвати меморандуми (декларації), які укладаються компаніями, які є основними учасниками ринку або організаціями, що об'єднують бізнес, а іноді і за участі держави (стороною виступає Уряд України чи окремий центральний орган виконавчої влади). Так, наприклад, у квітні 2021 року було укладено Меморандум про наміри щодо створення сприятливого середовища, розвитку добросовісної конкуренції на ринку нафтопродуктів України та задоволення потреб споживачів на період карантину та обмежень між Кабінетом Міністрів України та галузевим об'єднанням, що представляє інтереси найбільших гравців нафтогазового ринку – Нафтогазовою Асоціацією України (далі – НАУ), що об'єднує оптових, роздрібних, видобувних, переробних підприємств, які охоплюють міжнародний, національний, приватний і державний бізнес (WOG, ОККО, Shell, AMIC, SOCAR, KLO, Паралель, Glusco та інші). Ці компанії мали суттєвий вплив на весь ринок, забезпечували близько 50% роздрібною торгівлю і близько 80% ринку імпорту нафтопродуктів [17]. Меморандум був направлений на розвиток партнерських відносин між бізнесом та державою; запобігання порушенням законодавства, здобуттю та використанню неправомірних переваг у конкуренції. Сторони Меморандуму також взяли на себе зобов'язання, НАУ: продовжуватиме популяризувати принципи прозорості та добросовісної конкуренції та сплати податків всіма учасниками ринку у повному обсязі; пропагуватиме дотримання принципів соціально відповідального ведення бізнесу з метою забезпечення споживачів якісними нафтопродуктами за ринковими цінами; буде надавати Кабінету Міністрів України інформацію про факти існування нелегального обігу пального та місць здійснення діяльності суб'єктів, які працюють з ознаками порушення норм законодавства. А Уряд України буде реагувати на цю інформацію, шляхом вжиття заходів щодо протидії нелегальному виробництву та обігу пального. Представники бізнес-спільноти зобов'язались продовжувати виконувати податкові зобов'язання, при формуванні ціноутворення на нафтопродукти дотримуватись принципу вільної конкуренції та враховувати кон'юнктуру на світових ринках. Відзначимо, що серед

засад, які дозволять створити сприятливі умови розвитку ринку нафтопродуктів (проголошені в Меморандумі) серед законності, прозорості, чесної конкуренції також виокремлено додатково і соціальну відповідальність [18]. Меморандум дозволив стабілізувати ціни на нафтопродукти для кінцевих споживачів через посилення контролю органів влади за діяльністю окремих гравців ринку, які займалися недоброчесною діяльністю на ринку, зокрема і збутом незаконно ввезених нафтопродуктів та іншою незаконною діяльністю та гарантувати державі сплату представниками бізнес-спільноти податків та зборів в повному обсязі (основні гравці ринку відмовились застосувати різні інструменти з оптимізації оподаткування).

Також дані ініціативи з саморегулювання в окремих секторах та галузях досить активно продовжують використовуватися вже і під час дії воєнного стану. Так, наприклад, досить значний вплив на продовольчу безпеку в Україні мав Меморандум про забезпечення стабільної роботи в Україні ланцюга постачання продукції харчування в умовах воєнного стану, який уклали 14 квітня 2023 року основні продуктові ритейли держави – АТБ, Сільпо, Ашан-Україна, Novus, Varus, Коло. Меморандум був направлений на забезпечення продовольчої безпеки та належного постачання продуктів харчування населенню в усі регіони країни та задля збалансування взаємовідносин з постачальниками продовольчих товарів і торгових мереж, підтримки виробництва продуктів харчування в Україні в умовах воєнного стану [19]. Основні учасники ринку погодилися відкоригувати основні умови оплати за договорами поставки базових харчових продуктів вітчизняного виробництва (крупни, борошно, хліб, макаронні вироби, молоко, овочі з так званого «борщового набору» (картопля, морква, буряк, цибуля, капуста) тощо). Так, вони не повинні перевищувати 30 календарних днів з моменту поставки товарів від постачальника (виробника). Також торговельні мережі домовилися виконувати урядове рішення щодо забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану (якою передбачено максимальний строк здійснення розрахунків за поставлені продовольчі товари вітчизняного виробництва, що мають істотну соціальну значущість, у 10 календарних днів з дня виставлення постачальником таких продуктів рахунка для оплати за поставлену продукцію) [19]. Окремо відзначимо, що у 2022-2023 роках (до підписання зазначеного меморандуму) строки оплати за поставлений товар були значно більшими, хоч і не перевищували 60 календарних днів [20].

Антимонopolний комітет України у своєму висновку констатував, що положення Меморандуму, зокрема встановлені граничні строки є сумісним з чесною торговельною практикою розрахунків за сільськогосподарську та харчову продукцію та може вважатися загальноновизнаним комерційним звичаєм чи загальною практикою Європейського Союзу, до якої поступово адаптується законодавство України [20].

Голова Робочої групи з вирішення проблемних питань у взаємовідносинах виробників, переробників, постачальників та суб'єктів реалізації сільськогосподарської продукції, яку утворено при Комітеті Верховної Ради України з питань економічного розвитку Г. Лічман досить позитивно також оцінювала ініціативу підписання Меморандуму, який фактично став першим документом саморегулювання у сфері продуктових мереж і який свідчив про первинний їх намір до галузевого об'єднання, з подальшою метою самостійно регулювати (визначити) умови взаємовідносин із постачальниками, а дотримання умов Меморандуму після набрання ним чинності має стати важливим свідченням здатності галузі до такого саморегулювання [21].

Підписання меморандуму також досить схвально було сприйнято експертним середовищем, як ініціатива, яка є новим рівнем саморегулювання (за умови виконання його положень) та вагомим прикладом ефективності розвитку інституту саморегулювання [22].

Тобто підписання Меморандуму торговельними мережами дозволило пришвидшивши отримання коштів постачальниками (виробниками) продуктів харчування, тим самим підтримуючи останніх (реалізується концепція «бізнес для бізнесу»), але своєю чергою, і забезпечити, як асортимент до продукції, так і загальний доступ до продукції, задовольняючи зростаючий попит кінцевих споживачів, що особливо спостерігалось у перші періоди повномасштабного вторгнення російської федерації (коли зникла більшість продуктів у торговельних мережах або значно підвищились оптові та роздрібні ціни). Повноцінний доступ до продовольчих продуктів вдалося задовольнити і безумовно суттєву роль в цьому було досягнуто через різні інструменти, від регулювання цін і закінчуючи практичною реалізацією цього меморандуму.

Вже у 2024 році реагуючи на виклики, з якими зіткнулась українська енергетика внаслідок постійних обстрілів російської федерації, зважену відповідальну позицію зайняли представники

банківського сектору, які вирішили об'єднати свої зусилля для стабілізації ринку електричної енергетики. У червні 2024 року 17 найбільших банківських установ підписали Меморандум щодо банківського кредитування проєктів з відновлення енергетичної інфраструктури. За інформацією голови Національного банку України А. Пишного Меморандум підписали банки, які об'єднують понад 80% усіх активів банківської системи [23]. За інформацією центробанку, на 8 серпня 2024 року загальна кількість підписантів Меморандуму вже складала 20 банків, яким належить понад 85% чистих активів [24]. Основна мета Меморандуму – забезпечити доступне кредитування для суб'єктів підприємництва, які прагнуть реалізувати проєкти, спрямовані на підвищення рівня енергонезалежності країни. Кредитування направлено на різних суб'єктів господарювання (від мікропідприємств до великого бізнесу), які планують реалізувати проєкти з будівництва сонячних, вітрових станцій, виробництва промислових акумуляторних батарей тощо. Для мікро і малого бізнесу (в тому числі фізичних осіб-підприємців) встановлення енергозберігаючих дверей/вікон, сонячних панелей тощо. Загальна сума кредитування може досягати 500 тис. євро (для мікропідприємств), 1,5 млн євро (для малого бізнесу) та до 10–25 млн євро (для середнього та великого бізнесу), своєю чергою, строки кредиту визначені до 5–7 років, а відсоткова ставка дорівнює обліковій ставці Національного банку України. Також необхідно звернути увагу на мінімальний внесок клієнта для реалізації інвестиційного проєкту, який може становити 10%. Для мікро- та малих підприємств можливе кредитування без застави, а для інших – порука власника або іншого бізнесу, корпоративна гарантія, застава предмета фінансування (майнових прав на об'єкт, обладнання) тощо. Додатково зазначено, що цей Меморандум є декларацією про наміри, а вже конкретні умови фінансування конкретних позичальників визначатимуться кожним банком самостійно [25; 26]. Так, тільки за 2 місяці банки отримали понад 1350 заявок від бізнесу на кредитування проєктів з відновлення енергетичної інфраструктури на понад 40 млрд грн, з них схвалено на загальну суму майже 4 млрд грн окремо відзначимо цільове кредитування фізичних осіб, так вже було надано 191 кредит на загальну суму 15 млн грн. Реалізацію Меморандуму досить позитивно оцінено і головою Національного банку України А. Пишний, який вважає підписання меморандуму свідченням соціальної відповідальності банківського сектору, оскільки відновлення енергонезалежності залежить від спільних зусиль держави та бізнесу [23]. Абсолютно підтримуючи відповідно позицію, все ж таки наразі ще досить важко оцінювати вплив реалізації Меморандуму на впровадження проєктів з відновлення та посилення енергетичної системи, хоча залучення такого значного фінансового ресурсу за короткий час та на досить сприятливих умовах (низька процента ставка, строки кредитування, а іноді і відсутність застави) створюють сприятливе середовище, як для підтримки інших компаній (забезпечення власної енергонезалежності через доступ до альтернативних джерел енергії, так і будівництва та відновлення об'єктів електроенергетики, які дозволять забезпечити безперебійне постачання електроенергії кінцевим споживачам).

У відповідних меморандумах основних гравців ринку так чи інакше згадується соціально відповідальна поведінка та її значний вплив на подальший розвиток відповідної сфери (галузі). Сам факт підписання таких документів (меморандумів, декларацій тощо) є елементом соціально відповідального господарювання та сприяє подальшій розбудові відповідного середовища. Меморандуми (декларації) є одними з форм саморегулювання, які закріплюють додаткові зобов'язання та/чи нові правила поведінки.

Окремо необхідно розглянути саморегулюючі локальні акти суб'єктів господарювання, які також є частиною концепції саморегулювання. Серед цих актів можна виокремити: декларації добросовісності, правила перевірки контрагентів, правила етичної поведінки співробітників, етичні кодекси тощо. Всі ці акти прямо або опосередковано пов'язані з соціально відповідальним веденням бізнесу. У більшості випадків ці акти є ініціативними, тобто приймаються за ініціативи та добровільно менеджментом компанії, а іноді – власників бізнесу (акціонерів, учасників), без будь-якого примусу держави зокрема, і за відсутності відповідної законодавчої вимоги. Хоча іноді, ці локальні акти приймається для налагодження співпраці з іншими суб'єктами господарювання (здебільшого європейських або американських компаній), фактично на їх «вимогу» (наприклад, коли вже локальними актами цих потенційних контрагентів встановлена вимога щодо наявності відповідних політик та локальних актів по всьому ланцюгу постачання). О. Гончаренко однією з перших зроблено спробу проаналізувати корпоративну соціальну відповідальність через етичні кодекси, які справедливо можна вважати важливим елементом саморегулювання на рівні конкретного суб'єкта господарювання. Одночасно, вона зауважує, що оскільки сучасна економіка

пов'язана з глобальним переміщенням товарів та послуг, тому компанії приділяють достатню увагу розробці та просуванню етичних засад та формуванню на їх основі певного збірника – етичного кодексу. Для бізнес-спільноти виникнення етичного кодексу пов'язано із просування та реалізацією концепції корпоративної соціальної відповідальності [27]. Потрібно погодитись, що етичні кодекси суб'єктів господарювання повинні не тільки враховувати особливості здійснення діяльності в умовах воєнного стану, але і містити спеціальні положення (наприклад, нездійснення своєї господарської діяльності в державі-агресорі та державах, які є пособниками та підтримують агресію). Своєю чергою, досить важливо, щоб ці положення були не тільки проголошені, але і мали практичну реалізацію [27].

На думку інших дослідників, «правила корпоративної соціальної відповідальності, на основі яких формуються етичні кодекси компанії, є засобами саморегулювання суб'єкта господарювання, адже в їх створенні зацікавлені, залучені та у кінцевому підсумку реалізують самі суб'єкти господарювання» [28].

Окремо необхідно зупинитись на політиці належної обачності. О. Осінська вважає, що належна обачність (due diligence) є системною перевіркою суб'єкта господарювання або певних активів, об'єктів нерухомості на основі фахового аналізу та оцінки інформації з метою виявлення та визначення ступеня потенційних ризиків для прийняття рішення про доцільність укладення відповідного договору та визначення його істотних умов [29]. Особливо політика належної обачності набуває актуальності у світлі остаточного прийняття Директиви ЄС з належної обачності щодо корпоративної сталості (Corporate Sustainability Due Diligence Directive) [30], яку Україні потрібно надалі імплементувати. Український бізнес стає повноцінним учасником більш глобального європейського та світового ринку через ланцюги постачання, тому виконання, зокрема і цієї Директиви є важливим кроком у реалізації своєї продукції на зовнішніх ринках.

Безумовно ці всі обставини сприяють подальшому розвитку бізнесу на засадах соціально відповідального господарювання, зокрема і через саморегулювання.

Саморегулювання виступає засадничою соціально відповідального господарювання. Спроможність бізнесу до саморегулювання може демонструвати тільки компанії, які дотримуються високих стандартів соціально відповідальної поведінки.

В основі саморегулювання стоїть ініціатива бізнесу (бізнес ініціює створення саморегулювальних організацій; ініціює своє членство в саморегулювальних чи професійних організаціях; компанії ініціюють розробку і впровадження політик добросесної, соціально відповідальної поведінки; бізнес ініціює або надалі приймає рішення долучитися до підписання меморандумів, декларацій, як з іншими представниками бізнесу, так іноді і державою). Ініціативність виступає ключовим елементом соціально відповідальної поведінки бізнесу (принципом соціально відповідального господарювання). Також для ініціативності бізнесу характерно, що суб'єкт господарювання не чекає рішень органів влади (зокрема, і обмежувального характеру), а готовий приймати рішення самостійно, тим самим беручи на себе лідерство та відповідальність. Потрібно відзначити, що існує досить негативна практика, коли суб'єкт господарювання хоч і приймає етичні правила у своїх локальних документах (етичні кодекси, правила етичної поведінки тощо), чим приваблює, як контрагентів, так і споживачів, але це не знаходить свого практичного вираження (ініціатива тільки проголошена, але не реалізується) [27]. Зазначену проблему можна вирішити вже на рівні саморегулювальних організацій.

Підсумовуючи саморегулювання, в контексті соціально відповідального господарювання, можна класифікувати залежно від рівнів: первинний (локальний), на рівні конкретного суб'єкта господарювання; вторинний (галузевий), на рівні саморегулювальних організацій, об'єднань суб'єктів господарювання за галузевим чи іншим спрямуванням. Також цей рівень може охоплювати діяльність декількох компаній, які згуртовані спільними цілями, але без створення окремої юридичної особи (для представництва інтересів).

Разом з тим, на локальному рівні саморегулювання може бути направлено на зовнішню аудиторію (вимоги до контрагентів тощо), так і внутрішню (вимоги до працівників, посадових осіб органів управління тощо).

Висновки. В результаті дослідження було розглянуто взаємозв'язок саморегулювання на розвиток соціально відповідального бізнесу.

Так, обґрунтовано, що саморегулювання є одним з принципів соціально відповідального господарювання.

Також визначено, що одним з ключових елементів соціально відповідальної поведінки бізнесу виступає ініціативність (принцип соціально відповідального господарювання).

Обґрунтовано, що меморандуми (декларації) учасників ринку є однією з форм саморегулювання, які закріплюють додаткові зобов'язання та/чи нові правила поведінки.

Саморегулювання, в контексті соціально відповідального господарювання класифіковано за рівнями прийняття рішень. На локальному рівні саморегулювання може бути направлено, як на зовнішню аудиторію, так і внутрішню.

Подальші дослідження планується спрямувати на розгляд інших принципів соціально відповідального господарювання та більш детальне вивчення впливу саморегулювних організацій на розвиток соціально відповідальної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>.
2. Alavi H., Nabek P., Cierna H. Corporate social responsibility and self-regulation. *MM Science Journal*. 2016. № 2016 (04). P. 1121–1126. URL: https://www.researchgate.net/publication/308665955_Corporate_social_responsibility_and_self-regulation.
3. Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=37fd9683-b256-41e8-af9a-d49125f63221&title=KerivniPrinsipiOesrDliaBagatonatsionalnikhPidprimstv>.
4. Яковенко Р.В. Соціальна відповідальність у класичній моделі ринкового саморегулювання та в системі державного регулювання економіки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.66.
5. Правила професійної етики та корпоративної соціальної відповідальності як інструменти саморегулювання корпорацій. URL: <https://coordynata.com.ua/pravila-profesijnoi-etiki-ta-korporativnoi-socialnoi-vidpovidalnosti-ak-instrumenti-samoreguluvanna-korporacij>.
6. Гончаренко О. Конституційні засади саморегулювання господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 84. С. 28–36. URL: <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/521/454>.
7. Махінчук В.М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
8. Гончаренко О. Державне регулювання та саморегулювання господарської діяльності: пошук балансу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 40–45. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/3_2018.pdf#page=40.
9. Добровольська В.В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: ОНЮА. 2007. 214 с.
10. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 68–72. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/11/15.pdf>.
11. Бакалінська О.О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 63–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_2_13.
12. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>.
13. Кочин В. Поняття та ознаки саморегулювання у цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2014. № 10. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2014_10_11.
14. Стандарт професійної діяльності № 1/2015 «Вимоги до членів Конфедерації будівельників України та до якості виконуваних (надаваних) ними робіт (послуг)». URL: <https://kbu.org.ua/files/standart1.pdf>.
15. Стандарт професійної діяльності № 2/2015 «Контроль за дотриманням членами Конфедерації будівельників України стандартів професійної діяльності». URL: <https://kbu.org.ua/files/standart2.pdf>.

16. Стандарт професійної діяльності № 3/2016 «Механізм відшкодування збитків, завданих споживачам при виконанні будівельно-монтажних робіт неналежної якості членами Конфедерації будівельників України». URL: <https://kbu.org.ua/files/standart3.pdf>.
17. Про підписання Меморандуму про наміри щодо створення сприятливого середовища, розвитку добросовісної конкуренції на ринку нафтопродуктів України та задоволення потреб споживачів на період карантину і запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.04.2021 № 270-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidpisannya-memorandumu-pro-namiri-shchodo-stvorenniya-spriyatlivogo-seredovishcha-rozvitku-t20421>.
18. Уряд підписав меморандум з Нафтогазовою асоціацією для цінової стабілізації. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d5333361-97d5-41a2-ae5c-96c95e7cb115 &title=UriadPidpisavMemorandumZNaftogazovoiuAsotsiatsiiuDliaTsinovoiStabilnosti>.
19. Повний текст Меморандуму торговельних мереж про забезпечення стабільної роботи в Україні ланцюгу постачання продуктів харчування в умовах дії воєнного стану. URL: https://rau.ua/economika/derzhava/povnij-tekst-memorandumu/#google_vignette.
20. АМКУ надав свій висновок щодо дій найбільших торговельних мереж в рамках виконання положень укладеного між ними Меморандуму. URL: <https://amcu.gov.ua/news/amku-nadav-svij-visnovok-shchodo-dij-najbilshih-torgovelnih-merezh-v-ramkah-vikonannya-polozhen-ukladenogo-mizh-nimi-memorandumu>.
21. Торгові мережі підписали Меморандум про забезпечення стабільної роботи в Україні ланцюга постачання продукції харчування в умовах воєнного стану в частині строків розрахунків на базові продукти харчування – Ганна Лічман. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235512.html.
22. Меморандум торгових мереж щодо граничних строків розрахунків як феномен саморегулювання галузі. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/memorandum-torgovih-merezh-shchodo-granichnih-strokov-rozrahunkiv-yak-fenomen-samoregulyuvannya-galu.html>.
23. Відновлення енергетики: банки підписали Меморандум про кредитування проєктів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3879053-vidnovlenna-energetiki-banki-pidpisali-memorandum-pro-kredituvanna-proektiv.html>.
24. Банки за два місяці схвалили заявки на кредитування проєктів із відновлення енергетичної інфраструктури на суму майже 4 млрд грн – результати опитування банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-za-dva-misyatsi-shvalili-zayavki-na-kredituvannya-proektiv-iz-vidnovlennya-energetichnoyi-infrastrukturi-na-sumu-mayje-4-mlrd-grn--rezultati-opituvannya-bankiv>.
25. Меморандум щодо банківського кредитування проєктів з відновлення енергетичної інфраструктури. URL: https://globusbank.com.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_119fd26e91c0bcf4813077d44e8802e2.pdf.
26. Найбільші банки України підписали меморандум про пільгове кредитування відновлення енергоінфраструктури. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/25/715756>.
27. Гончаренко О.М. Саморегулювання цифрової економіки в умовах правового режиму воєнного стану: кодекси етики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. № 83(1). С. 292–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.43>.
28. Ломакіна І.Ю. Правила корпоративної соціальної відповідальності як інструмент саморегулювання сільського господарства. *Економіка. Фінанси. Право.* 2019. Вип. 12/1. С. 36–40. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2019.12\(1\).8](https://doi.org/10.37634/efp.2019.12(1).8).
29. Осінська О.А. Правовий дью ділідженс як процедура, необхідна для створення віртуального підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. № 83(1). С. 328–333. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.49>.
30. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>.